

др Данило Н. Баста,

ванредни професор Правног факултета у Београду

## НЕКОЛИКО ЗАПАЖАЊА О СЛОБОДАНУ ЈОВАНОВИЋУ И ДУХОВНОМ СТОЖЕРУ ЊЕГОВОГ ДЕЛА

*Положај Слободана Јовановића у целокупној нашој култури сасвим је изузетан и одређен је неколиким чиниоцима, међу којима се издвајају опсег, тематска разноврсност и мисаона складност његовог дела. Ако се постави питање о основном језгру и преовлађујућој тенденцији тог дела, о ономе на шта је оно преваходно усмерено, онда би се могло рећи да је то Историја, да је то историјски свет са свим својим манифестацијама, учесницима, творевинама и покретачким идејама. Читаво Јовановићево дело и његов духовни лик у знаку су психолошко-социолошке аналитике човековог историјског света. Са своје стране, то је аналитика прожета политиком, правом и државом, услед чега има политичко-правни карактер.*

Кључне речи: *Култура – Историја – Политика*

Положај Слободана Јовановића у целокупној нашој култури сасвим је изузетан. Ту изузетност одређују неколики чиниоци. Пре свега, његово дело издваја се својим опсегом. Иако још није урађена потпуна библиографија његових радова, што је дуг који ми према Јовановићу тек треба да одужимо, ипак нема сумње да је његово дело толико да би се по томе ретко ко од наших стваралаца и научника могао упоредити са Слободаном Јовановићем. Али, ако би у том погледу и било оних који би се с њим могли ставити раме уз раме, или чак обимом свога дела превазилазили његово, каквих би се примера вероватно дало наћи (можда Јустин Поповић, можда Јован Цвијић), сасвим је извесно да се у нашој култури нико не може упоредити нити изједначити са Слободаном Јовановићем када је реч о духовном обиљу, предметној и тематској разноврсности његовог дела у целини. По томе је он јединствена појава у нас, појава без премца. Јер, нико се, ни пре ни после њега, није као он и то с подједнаким успехом, огледао у областима не само различитим него и, садржински и методски, удаљеним једна од друге. Јовановић је стигао да буде и историчар националне историје, и књижевни критичар, и теоретичар државе и права, и социолог политике, и историчар политичких теорија и психолог политике, политичког света и политичког делања. Његова обрада нашег деветнаестог века у сваком погледу је до данас остала меродавна и непревазиђена; странице које је, рецимо, написао двадесетих година о Марселу Прусту, откривајући и приближавајући нашој публици једног великог писца, до тада мало познатог, показују његов истанчан укус, дар сигурног препознавања онога што ће тек касније постати неоспорна величина и заснован књижевни суд, тако да се још увек читају са занимањем и одобравањем. Његова књига о држави, у којој је дао основе једне правне теорије, до дана

данашњег је најбоље и најсистематичније дело те врсте написано на нашем језику; његове студије из политичке социологије и данас могу да послуже као образац како ваља радити у тој дисциплини, чији је он један од првих представника код нас, ако не и њен зачетник; његове расправе о Платону и, особито, о Макијавелију и Берку иду у ред наших највреднијих текстова из историје политичке мисли; његова књига о вођама Француске револуције упечатљив је пример и сведочанство психолошке проницљивости у портретисању неколико типова револуционара, чију је политичку делатност и судбину прevasходно настојао да разуме и осветли помоћу њиховог карактера, склопа њихове личности.

Јовановић је писао много, али не превише; штедро но не и прекомерно. Међу његовим радовима има безмало свих врста текстова. Испод његовог пера излазили су прикази, белешке, парламентарна хроника, чланци, огледи, студије, расправе, али и монографије, систематска дела, уџбеници. Изгледа, међутим, да је као писац био највише свој и највећма „код себе” онда када се подухватао да да духовни и политички портрет какве истакнуте личности, свеједно да ли из наше или туђе историје. По свему судећи, тада је његово списатељско умеће долазило до највећег израза и постизало највреднија остварења.

Али то није све. Треба додати још нешто, не мање важно. Тек ће тада бити могуће да се разуме особеност његовог места и његове улоге у нашој култури. Слободан Јовановић није био само човек широких видика и разноврсних интересовања. Он је у исто време био и човек који је својски осећао снагу и могућности нашега језика. За њега није било значајно само оно о чему пише, него и како о тиме пише. Колико је држао до предмета разматрања, толико је полагао на језик и израз. Један од творца и најистакнутијих представника тзв. београдског стила (уз Јована Скерлића, Богдана Поповића, Јована Дучића), Слободан Јовановић је свагда умео да својим мислима и идејама да право изрази и потребне језичке мере. То је оно што је његовом делу, у себи толико разнолико, подарило унутарњи склад и мисаону лепоту. Може бити да је у нашој науци било живљих, васпренијих, местимице чак пророничких духова. Ширих, сређенијих, складнијих, лепших, тешко да је било. Са тог гледишта, Слободан Јовановић је усамљена појава.

Када се сви ти чиниоци узму у обзир, постаје схватљиво због чега Слободану Јовановићу и његовом делу припада изузетно место не само у нашој науци, него и у целокупној култури нашег народа.

Јовановићево дело је одиста богато и разнолико. То се уочава већ на први поглед. Баш због тога, само се по себи намеће питање да ли у том делу има нечега преовлађујућег, претежнијег, нечега што открива и у чему се испољава Јовановићев кључни духовни интерес? Другим речима, има ли то дело некакво своје језгро, стојер, нешто што му у већој мери даје печат, што га обележава више и потпуније од свега другог? Да ли се испод богатства и разноврсности Јовановићевог дела, иначе неоспорних, налази нешто основније, мање видљиво али снажно присутно, нешто што би се могло сматрати и означити као његова матица и у чему би се највећма огледао и изражавао духовни лик његовог творца?

На ова питања није лако одговорити. Још је теже дати на њих одговор једнозначан, одсечан и неопозив. Од таквог би се одговора, ако би ко покушао да га олако да, својим особинама успешно бранило само Јовановићево дело. Осим тога, такав би се одговор излагао ризику поједностављивања и стезања једног полифаноног дела у калуп једнообразности. Он би стога био насилан према једном очигледно несводљивом делу и несумњиво би се огрешио и о то дело и о његовог аутора.

Тих ризика, тешкоћа и опасности зацело треба бити свестан, али, упркос њима, не треба одустати од установљавања онога што се у делу Слободана Јовановића може издвојити као његова жижа, као оно на шта је то дело првенствено било усредсређено и у чему се и око чега се сабирало. Такво би нас одустајање унапред лишавало могућности да Јовановићево дело сагледамо дубински и да бацимо светлост на његову суштаствену тежњу. Да то ваља чинити обазриво, да се при том треба руководити свом потребном смотреношћу, сувишно је посебно наглашавати. Само се тако у то дело може „ући“, а да се оно не окрњи.

Уза сву разноликост Јовановићевог дела, уза сву разнородност његових списа, уза свеколику различност његових интересовања, постоји нешто што је Јовановића неодолјиво привлачило, чему се непрекидно враћао, што га је заокупљало и увек изнова побуђивало пажњу његовог истраживачког и љубопитљивог духа.

Једном једином речју речено, то је Историја, писана великим словом и узета у најширем смислу. Када се каже да је историја Јовановићев главни интерес и, следствено, окосница читавог његовог дела, мисли се на један обухватан појам. Он најпре подразумева историју у смислу „историописања“, историју у значењу брижљивог реконструисања и низања чињеница о прошлим временима и збивањима, а на основу критички проверених и коришћених извора; он, затим, садржи у себи настојања да се у историјски ток проникне посебним путем и нарочитим методом – преко портретисања, у основи индивидуално–психолошког и мањим делом социолошког, знатнијих историјских личности, оних изразитих појединаца кадрих да на историјско кретање утичу снажно и пресудно, утискујући се у њега и, каткад, одређујући му правац, али уједно и таквих које су бујица и стихија историјских догађаја надвисиле, претворивши их у трагичне јунаке и жртве историје. Најзад, он обухвата политичке установе и политичке идеје у њиховој историјској димензији, онако, дакле, како су се у историји јављале, развијале, деловале или пак с временом трошиле и постепено гаснуле.

Из свега тога произлази и све то потврђује да се историјски живот– са свим својим испољавањима, учесницима, творевинама и покретачким идејама – за Слободана Јовановића налазио у средишту његове духовне делатности и да је представљао њено жариште из којег се она разгоревала. У највећем делу онога што је предузимао, чега се као истраживач и научник лаћао и о томе писао, Јовановић је ишао за тим да историју разложи, опише и разуме, Он је био заглаван у историјски живот човеков, у његов дух и дах, његов ток и његове појаве. Тежећи да тај живот доведе до речи и учини схватљивим себи и другима, он је у њега урањао, али се у њему није губио. Располагао је даром уживљавања у историјске догађаје и понирања у психологију њихових актера, једном драгоценом способношћу без које се посао историчара не може замислити, без које он остаје тек хладна и бездушна фактографија која се креће по површини ствари и живота. Међутим, та моћ уживљавања, по себи заводљива, није се код Јовановића извитоперавала у произвољно психологизирање, или неумерено субјективизирање историјског збивања. Она је, готово без изузетка, остајала у границама које су му омогућавале да, не испуштајући из вида спољашњу страну историје, увек види и њену унутрашњу страну. За Слободана Јовановића, повест није била безлично збивање; он никада није сметнуо с ума да у њој делају и да је стварају конкретни људи, људи од крви и меса, са својим страстима, интересима, жељама, уверењима, манама, врлинама. Можда се код њега ту и тамо наиђе на какво психолошко детаљисање или претерано нијансирање. Ипак, те се минијатуре, иначе необично занимљиве и најчешће изведене с неодолјивим иронисањем, нипошто не могу узети као недостаци самог метода, већ пре као тренутна

необузданост у његовој употреби, необузданост од које, уосталом, нема никакве штете. Држећи да се историја не може одвојити од њених учесника и делатника, да се, према томе, иза сваког историјског догађаја мора видети жив човек, Слободан Јовановић је обједињавао у себи психолога и аналитичара историјског збивања. У крајњој линији, читаво његово дело, укључив и радове који су строго теоријски и на први поглед сасвим неисторијски, у знаку је те психолошко–социолошке аналитике човековог историјског света.

Ако се изблиза погледа, та Јовановићева аналитика историјског света, којом највећма влада психологија, али у којој није занемарена ни социологија, показује једно својство у којем се најпотпуније изражава и препознаје мисаони профил Слободана Јовановића. Посреди је околност да је та аналитика сва прожета политиком, правом, државом. По ономе што је у њој преовлађајуће, што је, према томе, у њој суштинско, аналитика историјског света какву је развио и заступао Слободан Јовановић има политичко – правни карактер. Он је у историјском свету пре свега другог и изнад свега другог видео свет политике и права, државе и њеног живота. Историјска сцена, на којој се појављују учесници историјских збивања, за њега је била поглавито одређена и омеђена политичком радњом и политичком вештином, правним нормама, државним органима и установама. Ако се тако може рећи, простор историје Јовановић је у основи изједначавао са простором политике; то је у ствари један те исти простор. Кључ разумевања историјских догађаја пружа – ако не једино, а оно превасходно – политика. Ко жели да да објашњење неког историјског збивања или раздобља, мораће га тражити и наћи у његовим политичким чиниоцима и учесницима. Јер, пређа историје, од које се ткају историјска збивања, сачињена је од материје политике. С тим је рачунала, тога се придржавала и то доказивала аналитика историјског света коју је, с вичношћу и мајсторством какви су код нас без премца, изградио и иза себе, као понос наше друштвене науке и читаве духовне културе, оставио Слободан Јовановић. Опхођење према њој као споменику, а не као могућем надању, не би било ни добро, ни пожељно, нити тог наслеђа достојно.

(Примљено 01.01.1991)

*Dr Danilo Basta,*

*Associate Professor of the Faculty of Law in Belgrade*

## FEW REMARKS ON SLOBODAN JOVANOVIĆ AND THE SPIRITUAL CENTER OF HIS WORK

### *Summary*

The position of Slobodan Jovanović in our culture taken as a whole is quite exceptional and marked by several elements - first of all by its scope, thematic richness and spiritual coordination of his work. In terms of basic nucleus and prevailing tendency of that work, as well as of its main direction, one can say that history has the central position, namely, the historical world, with all its manifestations, participants, creations and leading ideas. The entire work of Jovanović and his personality are characterized by psychological and sociological analysis of man's historical world. This analytic approach in itself is permeated by politics, by law and by considerations of state, due to which his work has political and legal character.

Key words: *Culture. - History. - Politics. - Slobodan Jovanović.*

*Danilo Basta,*  
*Professeur à la Faculté de Droit de Belgrade*

## CERTAINES REMARQUES SUR SLOBODAN JOVANOVIĆ ET SUR L'ESPRIT DE SON OEUVRE

### *Résumé*

La place de Slobodan Jovanović dans notre culture globale est tout à fait exceptionnelle et elle est définie par plusieurs facteurs, parmi lesquels se dégagent le volume, la variété des thèmes et l'homogénéité de réflexion qui caractérisent cette oeuvre. En ce qui concerne le principal noyau de cette oeuvre, les tendances qui y prédominent et ces principales orientations, on pourrait dire que c'est l'Histoire, que c'est le monde historique avec toutes ses manifestations, ses participants, ses résultats et ses idées motrices. L'oeuvre toute entière de Slobodan Jovanović et son monde spirituel sont sous le signe de l'analyse psychologique et sociologique du monde historique de l'homme. Cette analyse est imprégnée de politique, de droit et d'Etat, et c'est pourquoi elle a un caractère politico - juridique.

Mots clés: *Culture. — Histoire. — Politique.*